

پیلا خودا نام ٚ هه مرا

عنوان:

بررسی شباهت زبانهای گیلکی و کردی

نویسنده:

فرهنگ کرمی جانبازمحلہ

اردیبهشت 1390

راهنمای خواندن نوشته های گیلکی و کردی

"ی": صدای "ای" (صدای i) مانند: جیر jir

"ئ": کسره (صدای e) جزء کلمه مانند: میلج melje

"ه": فتحه (صدای ə) مانند: دهچیک dəçik

"و": صدای "او" (صدای u) : مانند: تور tur

"ۆ": ضمه (صدای o) مانند: کۆلوش koluş

"ؤ": صدای بین "او" و "ای" (صدای ü) مانند: پۆزی püzi

"": کسره در جمله و ترکیب اضافی. مانند: دار بون dar e bun

"ا": صدای "آ" (صدای a) مانند: گاز gaz

"ف": صدای "و" (صدای v) مانند: فۆشۆم voşom

اگرواژه ای با مصوت آغاز شود ابتدا همزه (ئ) و سپس مصوت نوشته می شود.

زبانهای مختلف دنیا براساس شباهت هایی که با هم دارند، در گروه هایی دسته بندی می شوند. یکی از این گروه ها «گروه زبان های شمال غربی ایران» است که زبانهایی مانند: گیلکی، تالشی، کردی، زازاکی، بلوچی را شامل می شود. رابطه این زبانها، یک رابطه عرضی بوده و نمی توان اصالت هیچ یک را زیر سوال برد؛ فقط می توانیم بگوییم که اصل و منشأ همه آنها یکی بوده است. البته بررسی های تاریخی نیز می تواند در شناخت ارتباطات میان اقوام مختلف و زبانهای آنها مفید واقع شود. برای مثال شواهد تاریخی نشان می دهند که

قوم بلوچ در زمان های قدیم در شمال شرقی دریای خزر زندگی می کردند. همچنین این شواهد از مهاجرت قوم کاسی (که نام دریای کاسپین از این قوم گرفته شده) به غرب ایران خبر می دهند که اغلب کتب راجع به تاریخ کردستان، ورود این قوم به کردستان را تایید می کنند. دو نظریه در بین زازاها متداول است: یکی اینکه زازاها بازمانده امپراتوری پارت هستند و دیگری اینکه گروهی از دیلمی های شمال ایران بوده اند که به ترکیه مهاجرت نموده اند، به زازاها ، "دیلمی" گفته می شود که می توان این نام را تغییر یافته نام "دیلمی" دانست.

در این بین شباهت میان گیلکی ، کردی و زازاکی بسیار چشمگیر و شگفت انگیز است که جای کار و بررسی فراوان دارد. در این نوشته مبنا در زبان گیلکی را گویش اشکوری و در زبان کردی گویش سورانی قرار می دهیم و اگر واژه ای را از گویش های دیگر استفاده کنیم قید خواهد شد. به دلیل تفاوت در صرف افعال برای مقایسه فعل، از صورت امری یا مصدری استفاده می کنیم که در کردی و گیلکی شبیه به هم است. البته در گویش کلهری، زمان ماضی استمراری و مضارع اخباری، تقریباً مانند گیلکی صرف می شود. مثال: ماضی استمراری فعل رفتن (می رفتم ، می رفتی و...)

گیلکی

مفرد	جمع
(مو) شوّم	(ئه مو) شیّم
(تو) شیئ	(شه مو) شیئن
(ئون) شوّ	(ئوشان) شوّان

کردی (کلهری)

مفرد	جمع
(مئ) چۆم	(ئیمه) چیم
(ت) چی	(ئیوه) چین
(ئیو) چیگ	(ئوان) چۆن

صرف زمان مضارع اخباری رفتن (می روم ، می روی ...)

گیلکی

مفرد	جمع
(مو) شوم	(ئه مو) شیم
(تو) شی	(شه مو) شین
(ئون) شون	(ئوشان) شون

کردی (کلهری)

مفرد	جمع
(مئ) چیم	(ئیمه) چیم
(ت) چی	(ئیوه) چین
(ئیو) چو	(ئوان) چین

در کردی کرمانجی هم چند ضمیر مفعولی با گیلکی شباهت دارد:

در کرمانجی: مه ره/ته ره/ئه وره ژگوت (به من/تو/او گفت)

در گیلکی: مه ری/ته ری/ویرئ بوگوت (به من/تو/او گفت) (ویرئ در چابکسر)

به طور کلی شباهت میان کردی و گیلکی را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

دسته اول: واژه هایی که بدون تفاوت یا با تفاوت اندک در حروف دقیقاً مفهوم یکسانی را می رسانند.

دسته دوم: واژه هایی که بدون تفاوت یا با تفاوت اندک در حروف دقیقاً به یک معنی نیستند اما ارتباط معنایی بسیار نزدیکی با هم دارند.

ابتدا به بررسی دسته اول می پردازیم:

گیلکی	کردی	فارسی	توضیحات و مثال
پورد	پرد	پل	گیلکی: پورد ~ سه ر جی به کیت. کردی: له سه ر پرد که وت.
هه رِبِی	ههرمِی	گلابی جنگلی	در فارسی امروز به معنی گلابی کاربرد داشته
که لَکِی	که له گا	گا و نر	که ل، پیشوند مذکر کننده است. در گیلکی پیشوند بزرگ کننده نیز می باشد مانند: که ل پیتور (مورچه بزرگ)
بال	بال	دست	از نوک انگشتان تا شانه را شامل می شود
کول	کول	کند	برای ابزاری که از کار افتاده باشد استفاده می شود مثلاً در گیلکی: داز کول ئابؤ
کؤلوش	کلوش	گاه	لوش در کردی نام گیاهی است. لوشه در مازندران به معنی لب است و این گیاه به لب انسان شباهت دارد!
که وار	کهوه ر	تره (نام گیاه)	

در زبانهای ایران حروف ژ، ز، چ، ج به هم تبدیل می شوند	کبک	ژه ره ژ (هورامی)	زه ره ج
در پهلوی کرک به همین معنا آمده است	مرغ خانگی	کیرگی (هورامی)	کیرک
در اشکور «ئاسوری» در پهلوی : ئه سر	اشک	هه رسی (هورامی)	ئه رسو (جلگه گیلان)
در گیلکی به معنی قیچی پشم چینی است ولی در کردی قیچی معمولی را گویند	قیچی	دوارت	دوارت
دیمه ن در کردی به معنای منظره کاربرد دارد	صورت	دیم (هورامی)	دیم
	دختر	کیژ	کیجا (مازندران)
	قرقی	واشه	فاشه ک
	موش	گیرزه (کلهری)	گه رزی

درگیلیکی بعد از نام خاص درخت نام عام هم می آید مانند: شهرهم دار	درخت	دار	دار
گاچ درگیلیکی چوب خمیده ای است که برای بالا کشیدن اجسام مختلف از آن استفاده می شود در کردی به عصا گوچان می گویند.	کچ بودن دست	گوچ	گاچ
درگیلیکی «مانگه دیم» نام دخترانه است به معنی ماه رو	ماه	مانگ	مانگ
درکردی سورانی زاوا	داماد	زاما (هورامی)	زۆمۆ
	افتادن	که وتن	که تن
	افتادن	که فتن (کلهری و سنندجی)	که فتن (غرب گیلان)
	بایست	بیسه	بییس
درسنندج دانیش	بنشین	به نیش (کلهری)	به نیش

در گیلکی آجین (از فعل ورجین) به معنی شیارهایی در زمین است که آب را قسمت می کند در کردی به آن آشین و آجین میگویند	خرد کن	بجینه	به جین
	بزن (ضربه زدن)	بیکوئینه	بوکتان
در گیلکی "ئاو چورئ گوت". چورئ به معنی آبشار کوچک (کنار چشمه) هم کاربرد دارد.	قطره	چوره	چورئ
	قطره	توکه (هورامی)	توکونئ
این گیاه در فصل بهار در کوهستان می روید و مصرف خوراکی دارد.	نام گیاهی است	شنگ	ژنگ
	شدن	بوون	بوئن
	درخت انگور	ره ز	ره ز
در پهلوی به صورت "دالمان" وجود دارد	عقاب سیاه	دال	دال

	گردو	گیرده کان (کلهری)	گیردکان
در پهلووی "گۆز"	گردو	گوینز	ئاغوز (جلگه)
	برادر	برا	برار
پسوند «ین» در گیلکی و کردی از اسم ، صفت می سازد. نمونه ای دیگر: گه رین	(آدم) کثیف	چیلکین	چیلکین
در پهلووی هم آمده است	خورشید	خۆر	خور
	الان	ئیسه	ئیسئ
	اینجا	ئیرا	ئیرا
	کجا	کویئ	کویئ
گیلکی: کویانئ شی هیسئ؟ فارسی: اهل کجایی؟ کردی: خه لکی کوینه پی؟	کجا	کوینه	کویان
	کجا	کویینه ر (بوکان)	کویینه ر
	عقاب	هه لۆ	ئالۆغ- ئالئ
	زیر-پایین	بن	بون

	سهر	سهر	روی-بالا
جیر	ژیر- چیر (هورامی)	زیر-پایین	گیلکی: تی پا جیر تاش هیسیم هورامی: تاشی چیر پاتینه
جوؤر	ژوور (سنندج)	بالا	
به ل	به لیسئ	شعله آتش	
نه ئه ن	نئان	نهادن	
تیئن	تیان	دیگ مسی بزرگ	
بوؤشو	بچو	برو	
پیچئ	پشيله	گره	
ته ل	تال	تلخ	
جیل	جیل	پارچه	در گیلکی به صورت: چراغ جیل- دوماغ جیل و مانند اینها کاربرد دارد
-جار	-جار	پسوند مکان (زار)	در گیلکی بیجار (بج+ جار) به معنی برنجزار و در کردی (بی+جار) به معنی بیدستان

	پاشنه پا	پژ (کلهری)	پژی
	چقدر	چه نی	چه ندی
	شن-ماسه	زیک	قه زیک
در هورامی لیکاوی می گویند	آب دهان	لیک	فیلیک
در گیلکی برارزی، و در کردی برازا یعنی برادرزاده	-زاده (پسوند)	-زا	-زئ
در گیلکی «ساغ به بی» در کردی «ساغ بی» یعنی سلامت باشی	سالم	ساغ	ساغ
«نه ش کوی» در زبان مردم آمل و «هه شه کوله» در هورامی یعنی بچه خرس- کوی در گیلکی به معنای گوساله کاربرد دارد	بچه حیوانات	کوله (هورامی)	کوی
	زاغ	غه شغه ره	کیشکیژیت
کوته در گیلکی به بچه (در رودبار به پسر) گفته میشود (در فارسی کودک) و در انگلیسی به بچه گربه kitten گویند	بچه سگسانان	کوتکه- توتکه	کوتکی

در کردی به آواز گۆرانی می گویند	فریاد	گوره	گورئ
	سوزن	ده رزی	ده رزین
در کردی به بیمارستان نه خوشخانه میگویند	بیمار	نه خوش	ناخوش
به عنوان پیشوند مذکر کننده کاربرد دارد «که لگئ» در گیلکی یعنی گاو نر	نر	که ل	که ل
	گوسفند دوساله	کاور	کاوی
	گنجشک	مه لوچک (سنندج)	میلجئ
	گرگ	ورگ (هورامی)	ورگ
در گیلکی به گیجگاه «فیرگی» می گویند	یاد، فکر	بیر	فیر
	هیزم	هیمه	هیئ
	کجا	کوره (کلهری)	کورا (شرق گیلان)
در پهلوی «میز» به همین معنی است. در گیلکی «وه میشتن» به معنی ادرار کردن کاربرد دارد	ادرار	میز	میز (جلگه گیلان)

	شوش	شو-شوول	چوب نرم
	ناشتالو	هه شتالو	هلو
در فارسی حرف "و" به "ب" و "ل" به "ر" تبدیل شده است که سهل المخرجند	فه لگ	وه لگ (هورامی- کلهری)	برگ
	له چیک	له چکه	روسری
	نیه	نیه	نیست
	شوردن	شوردن	شستن
	جی	جه (هورامی)	از
	هین [ٚ] واسر	هین نه واسه	به خاطر همین
	رادپوار (غرب گیلان)	ریپوار	مسافر- رهگذر
	ته شتن	تاشتن	تراشیدن
	فال	وال	پهن

	پروانه	په پوله	پاپیلی (جلگه)
درپهلوی هم آمده است	گریه	بیژمه (کامیاران)	بورمئ
	خرس	هه ش (هورامی)	ئه ش (آمل)
	سوختن	سوتن	سوتن
	پستان	چوچی (هورامی)	چوچئ
«فه چ گودن» درگیلکی به معنی باد کردن و بزرگ شدن غیر طبیعی است. در کردی مشتق "فشه" به معنی غلو کردن وجود دارد.	پُف کرده	فه ش	فه چ
در کردی بیشتر به جای تنگ گویند ولی درگیلکی عمومیت دارد.	تنگ	ته سک	تیسک
	شبَنم	شی (قروه)	شی
نه با هه ما یئ چشم جی بورؤنی (شعرروباری از استاد محمدولی مظفری کجیدی)	نگاه کن	بروانه	بورؤن (اشکور)

گیل و دیلم به نوعی کفش (پاوزار)، "گؤلوش- کؤلاش" میگویند. در کردی "کیلاش" به نوعی گیوه گفته میشود. به نظر میرسد این نام در گذشته برای انواع مختلف عمومیت داشته است.	نوعی کفش	کیلاش	کؤلاش (کلاردشت)
	ترد و شکننده	کیچ (کلهری)	کیچ
ترانه کردی: «سوتیام و برشیام بو تو کیژی هورام» ترجمه اش به گیلکی «بوسوتم و به بیستم تی واسرهورامی کیجا». در گیلکی حرف "د" به ابتدای فعل اضافه می شود (ده بیستن) و معنی فعل را به "سرخ کردن" بدل می کند.	کباب کردن	برژاندن	بیستن
در گیلکی به معنی ردیف ادامه دار هم کاربرد دارد	ردیف کاشت	کال-هیل (کلهری)	کیل
در گیلکی "یاسئ" به معنی دلتنگی همراه با اشتیاق کاربرد دارد. "می دیل تهرئ یاسئ واگودی بو"	دلتنگی همراه با اندوه	تاسه	تاسین

	استخوان لگن	کۆم (قروه)	کۆم
	بازی	کایه	کا (آمل)
اختلاف سطح زمین که با زاویه 90 درجه باشد. درگیلیکی "که ند" هم به کار می رود با این تفاوت که "که ند" بزرگ از "کهت" است. "که تاکه تی" به معنای بی تعادلی در راه رفتن و همچنین به معنی ناهمواری زمین کاربرد دارد.	برآمدگی زمین	که ت (کلهری)	که ت
گیلیکی: شه می سیړی لۆچ وه کیتته. به معنی "چشم چپ" هم کاربرد دارد: عروس خه لی خوجیرچی بو، یی چوشم نی لۆچ؟	کج- ناموزون	لۆچ	لۆچ
	گل مخلوط با آب	چیل (کلهری)	چیل
	تخم شپش	رشک (کلهری)	رشک
	زنده باشی	بژی	بزهوی

فییّر	فیار (کلهری)	جای کم عمق رود	برای عبور از رودخانه، از "فییّر" می گذرند
فیر	ویر	گیج - کودن	
مه زی	مازو	بلوط	
ناف	ناو (کلهری)	-	حوضچه ای است که در زیر چشمه قرار می دهند و برای شستن ظرف و لباس ، یا به عنوان آبشخور چارپایان از آن استفاده می کنند
مه نگو (آمل)	مانگا	گاو ماده	
خورتاو	خورتاو	شرق	جایی که به آن آفتاب بتابد
نیسا	نیسار	سایه-نمور	جایی که به آن آفتاب نتابد - درگیلکی به معنای جنوب هم به کار می رود

حال دسته دوم (واژه‌هایی که ارتباط معنایی دارند) را بررسی می‌کنیم: در ستون دوم جدول زیر ، ترجمه گیلکی به فارسی و در ستون چهارم ترجمه کردی به فارسی آورده شده است

گیلکی	فارسی	کردی	فارسی	توضیحات و مثال
غورس	کلفت	غورس	سنگین	
گه ل	همراه	گه ل	گروه- همراه	گیلکی: «تی برار گه ل ئاگیر بو شو» (برادرت را همراه (خود) کن و برو) - کردی «خوات له گه ل» (خدا به همراهت)
فیویرم	قورت می دهم	ئه وورم (هورامی)	می خورم	
چوله ئه	نوعی پرنده	چوله که	گنجشک	"چوله ئه" کمی بزرگتر از گنجشک است .
شیت	دیوانه مزاج	شیت	دیوانه	در گیلکی "شیت" به کسی گفته میشود که دیوانه نیست ولی کارهای دیوانگان را انجام می دهد.

در گیلکی واژه "زه نتور" به معنی «فریاد از روی عصبانیت» وجود دارد. در عمل هم عصبانیت نوعی دیوانگی را به همراه دارد.	عصبانی	توره	دیوانه	تور
اسیر را در جایی محصور و تنگ زندانی می کنند. در گیلکی به حصار چارپایان هم "دیل" گویند.	اسیر	دیل	جای تنگ و محصور	دیل
در هنگام جوشیدن، مایع به تلاطم می افتد و حباب هایی تولید می شود که دقیقا با بی قراری موج و حباب هایش قابل مقایسه است	جوش آمدن مایع	کول	موج دریا	کوؤل
در گیلکی "سؤنور" دریچه تقسیم آبی است که آب نهر اصلی را به چند شاخه تقسیم می کند.	مرز	سنور	محل تقسیم آب	سؤنور
	آویزان کردن	هالوچپاره (هورامی)	تاب	هه لاجین (غرب گیلان)

چاشت	غذای ناهار	چشت	وعده غذا	«چشت ثابون» در گیلکی به معنای عادت کردن به غذا است
ده چیک	چسبنده	داچیکه - جاچکه	آدامس - سقز	در گیلکی «ده چیک وینچی» به آدم مزاحم (کنایه) گویند که به معنی تحت الفظی "سقز چسبنده" است. (ده چکیسن = چسبیدن)
نیسه	نیست	نیه سم (سنندج)	ندارم	
به هین	بخر	به هین	بیاور	
شا- شه	امکان دارد (پسوند)	ئه شی	باید	در گیلکی مفهوم امکان و در کردی الزام را می رساند. گیلکی: شو شه؟ (می شود رفت؟) کردی: ئه شی بچین؟ (باید برویم؟)

"کۆررئ" درگیلکی، کردی و فارسی به فرزند چارپایان گفته می شود. درگیلکی "کوته" به فرزند حیوانات (و در برخی مناطق فرزند مذکر انسان) گفته می شود که در فارسی به صورت "کودک" وجود دارد. "فه چئ" در اشکور به فرزند پسر گویند و در فارسی "بچه" معنای عام فرزند می دهد.	پسر	کۆر	دختر	کۆر (غرب گیلان)
"پۆش" به آشغال و تفاله سفت باقی مانده از مواد خوراکی گفته می شود. مانند: «تۆخما پۆش – چه بی پۆش»	استخوان	پیشه	آشغال - تفاله	پۆش
	سیاه	ره ش	قهوه ای	ره ش

ریج	آب کم عمق	ریجاب	شهری در استان کرمانشاه	به نظر می رسد نام "ریجاب" از رودخانه کم عمق نزدیکش گرفته شده باشد.
چه لم- چه رم (شرق گیلان)	کود - آشغال پوسیده	چلم	مخاط بینی	وجه اشتراک کثیف و چنندش آور بودن است
ئیشکاف	کمد	ئه شکه وت	غار	ئیشکاف به کمدی می گویند که قسمتی از آن در داخل دیوار باشد
ویریس	نوعی طناب	ویریس (کرمانجی)	طناب	"ویریس" از فعل "ریشتن" مشتق شده و نام طنابی است که از گیاه "گالی" یا از "کؤلوش" درست می شود.
گرینجی (غرب گیلان)	موی فرفری	گرینج- گرینج (کلهری)	تکه-تکه ، چند تکه	برای مثال در کردی کلهری به شکل ظاهری نارنجک جنگی "گرینج-گرینج" می گویند.

درگیلکی اگر آب روی سطحی باشد و با دست آن را ناگهانی پرت کنند در واقع آن را «فریت به ده ن» در کردی به پرتاب کردن معمولی گفته می شود (معادل ته واده ن در گیلکی)	پرتاب کردن	فریّ ده ن	پرت کردن یا کشیدن ناگهانی	فریت ده ن